

ФИЛОЛОГИЯ

УДК 82-1/-9

https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_15**МЕЛИС АБАКИРОВДУН «КӨКӨЙКЕСТИ» РОМАНЫНЫН КӨРКӨМ ЭСТЕТИКАЛЫК АЧЫЛГАСЫ**

*Жаанбаева Калипа Бердиевна, улук окутуучу,
Ош мамлекеттик педагогикалык университети
kalipa27@hotmail.com
Ош, Кыргызстан*

***Аннотация.** Бул макалада жазуучу Мелис Абакировдун чыгармачылыгында жаңычылдык тууралуу сөз болот. Ошондой эле, жазуучунун «Көкөйкести» романы талдоого алынып, андагы образдар системасы, каармандын мүнөзү, чыгармада көтөрүлгөн проблемалар анализденет. Бул романда адам баласынын реалдуу жашоо турмушу андагы инсандардын тынч агымы жана социалдык-тарыхый тенденциялары камтылып, көркөмдөлүп ачылган. «Көкөйкести» романы тууралуу адабиятчылар тарабынан айтылган сын-пикирлер, романдын жанрдык табиятында кеңири баяндалат. Бир караган окурман үчүн кантип эле ушундай маанилүү, өзүнчө чоң романдык мазмун жана сюжет жаралсын деген ой, ишенбөөчүлүк жаралышы мүмкүн. Бирок, маселе окуяда эмес алсыз шартта калган адамдын ички дүйнөсүндө, бири-бирине жасаган мамилесинде болуп жатат. Булардын өз ара карым-катышы күндөлүк жашоо тиричилигинен башка эң негизгиси жалпы максатка, жалпы кызыкчылыкка байланышкан. Мында чындыгында жазуучу Мелис Абакиров өзүнө гана таандык өзгөчөлүктөргө ширелген жаңычыл мүнөздөгү чыгарма жаратты деп ишенимдүү айтууга болот.*

***Ачык сөздөр:** проза, повесть, изденүүлөр, табылгалар, адабият, тема, идея, философиялык ой, пафос, жазуучу, психологизм, жанр, ода.*

**ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ОТКРЫТИЕ РОМАНА
МЕЛИСА АБАКИРОВА «КӨКӨЙКЕСТИ»**

*Жаанбаева Калипа Бердиевна,
старший преподаватель
Ошский государственный педагогический университет
kalipa27@hotmail.com
Ош, Кыргызстан*

***Аннотация.** В данной статье говорится о новаторстве в творчестве писателя Мелиса Абакирова. Также анализируется роман писателя «Көкөйкести», система образов в нем, характер персонажа, проблемы, поднятые в произведении. В этом романе художественно раскрывается реальная жизнь людей, в том числе мирное течение личностей и социально-исторических тенденций. Критические замечания писателей о романе «Көкөйкести» подробно описаны в жанровой природе романа. Мысль о том, как создать такое же важное, отдельное большое содержание романа и сюжет для пристального читателя, может вызвать недоверие. Но проблема не в истории, а в внутреннем мире человека, оказавшегося в уязвимых обстоятельствах, в том, как они обращаются друг с другом. Их взаимоотношения связаны с общей целью, общими*

интересами, которые являются наиболее важными, кроме повседневной жизни. При этом можно с уверенностью утверждать, что на самом деле писатель Мелис Абакиров создал произведение новаторского характера, вобравшее в себя черты, присущие только ему самому.

Ключевые слова: проза, повесть, соискание, находки, литература, тема, идея, философская мысль, пафос, писатель, психологизм, жанр, ода.

ARTISTIC AND AESTHETIC DISCOVERY OF MELIS ABAKIROV'S NOVEL «KOKOYKESTI»

Zhaanbaeva Kalipa Berdievna
Senior lecturer
Osh State Pedagogical University
kalipa27@hotmail.com
Osh, Kyrgyzstan

Abstract. This article we will talk about innovation in the work of the writer Melis Abakirov. The author also analyzes the novel "Kokoikesti", analyzes the system of images in it, the character of the character, the problems raised in the work. In this novel, the real life of a person is revealed artistically, embracing in it a calm flow of personalities and socio-historical trends. The criticism expressed by writers about the novel "Kokoikesta" describes in detail the genre nature of the novel. The idea of how to create the same important, separate large content of the novel and the plot for a close reader can cause distrust. But the problem is not in history, but in the inner world of a person who finds himself in vulnerable circumstances, in how they treat each other. Their relationship is connected with a common goal, common interests, which are the most important, apart from everyday life. At the same time, it can be confidently stated that in fact, the writer Melis Abakirov created a work of an innovative nature that absorbed features inherent only to himself.

Keywords: prose, lyrics, researches, findings, literature, theme, idea, philosophical thought, pathos, writer, psychologism, genre, oda.

Киришүү. Кыргыз эл жазуучусу Мелис Абакировдун ар бир жаңы чыгармасы окурмандарды кайдыгер калтырбайт. Чебер стилист, көркөм сөз өнөрүнүн таанымал чебери китеп окурмандарынын саны азайып бараткан шартта жаңы чыгармаларын жарыялап, окурман журтунун кызыкчылыгын арттырып келет. Жазуучу Мелис Абакировдун «Көкөйкести» аттуу китеби 2000-жылы жарыкка чыкты. Бул китепте «Көкөйкести» романы, «Жинди Сабыр», «Кумар» повесттери, «Канталамай» трагифарс-повести жана айыл аңгемелери топтолгон.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары. Китептеги ар бир чыгармасынын өзүнчө тарбиясы, өзүнчө бийик маданияты бар. Адамдардын жашоого, турмушка, келечекке болгон ишенимдери кыйын кырдаалдарда кандай өзгөрүүлөргө дуушар болушун изилдөөгө алган жазуучу ар бир каармандын психологиялык портреттерин терең ачып берүү менен, окурмандардын алдына алардын күрөшүнүн маани-мазмунун кеңири

түшүндүрүп сүрөттөйт, турмуштук позициясын тактап көрсөтөт, жогорулатат. Сөздүн нугу адамдын адам болуу, ар кандай катаал учурларда бири-бирине жардам берүү, түшүнүү сыяктуу гуманисттик идеяларга бекем ширелгендигинде болууда. «Көкөйкести» - адамзатты гумандуулукка, абийрдүүлүккө, акылмандыкка, ыймандуулукка чакырган роман. Чыгармадагы башкы идея – Адамды, адам турмушун сүйүү, тынчтыкты, тазалыкты, күчтүү эркти даңазалоо. Романдын бүгүнкү күндөгү актуалдуулугу да дал мына ушунда. «Өзгөчө, «Көкөйкести» романы өзүнүн көркөмдүк-эстетикалык ажары, философиялык жалпылоолору аркылуу толкуп-ташып турат. Өзү курлуу чыгармалардан аттын кашкасындай бөлүнүп турган бул романда жазуучу Адам тагдырын адамдык трагедия деңгээлине чейин көтөрүп таштаган эле.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Ал эми Мелис Абакировдун «Көкөйкести» романы жыйнактын өзөгүн түзүп турат. Бул роман 2002-жылдагы Кыргыз Республикасынын Токтогул Сатылганов атындагы мамлекеттик сыйлыгына көрсөтүлгөн.

XVII – XVIII кылымдар чегиндеги окуяларды камтыган чыгарманы тарыхый роман деп шартуу түрдө гана атоого болот. Автор өзү да жөн гана «роман» деген жанрдык аныктама бергени бекеринен эмес. Анткени, көптөгөн каармандардын алдыңкы катарында Атаке-бий, Абайылда баатыр, Аюке сыяктуу белгилүү тарыхый инсандар менен катар эле белгисиз, бирок реалдуу жашап өткөн көптөгөн каармандардын прототиптерин түзгөн «мезгил-доор» агымынын нугун аныктаган карапайым элдин карааны элестүү, көркөм тартылган. Жазуучу мурунтан белгилүү эле көп айтылган окуяларды, легенда-уламыштарды, санжыраларды кайталап отурбастан, мындан эки-үч кылым илгери болгон окуяларды өз алдынча кайра иштеп чыккан. Көркөм сөз фантазиясынын, законченемдеринин негизинде өз көз карашын, концепциясын, идеясын түзүп, кайталангыс чыгарма жарата алган [3].

Аты аталган чыгармасы тууралуу Мелис Абакиров мындай дейт: «... Жыйырма жыл бою жазылган эмгек. Түйшүгү түмөн чыгарма. Аны өзүм чечмелебейин. Басма сөз беттеринде жарыяланган калемдештеримдин жана окурмандардын пикирлерин кайталагым келбейт. Ал элибиздин өткөн доордогу көкөйкести учурларын көркөм чагылдырууга кылган ак дил мээнетим деп эсептейм» [2].

Чындыгында, бул роман жарыкка чыкканда окурмандын көңүлүн өзүнө буруп, ар кандай пикирлердин пайда болушуна шарт түзүлдү. Бири: «Өткөн доорго гимн» десе, бири: «Көкөйкести» - көрөңгөлүү роман», «Улут рухунун улуулугуна ода» деген аталыштагы макалаларды жарыялашты.

Адегенде эле көзгө урунган нерсе жазуучунун эң негизги «инструменти» - тили болот эмеспи. Мелис Абакиров чебер жазуучу – стилист катары эбак эле өз баасын алса да, аталган романдагы стилдик эволюция өзүнчө сөз кылууга арзыйт. Адабият таануудагы айныгыс бир аксиома – чындык – ар бир тема сюжет, баян ички мазмунга жараша, ага ылайык келген, мазмунду толук бере алган тилдик, стилдик ыргакты талап кылат. Ошол өзүнчө гана шайкеш келген интонация табылбаган чакта чыгарманын башка барандуу ийгиликтери (курч окуя, кызыктуу тема, терең идея ж.б.) жөнүндө сөз кылбай койсок деле болот.

Жөнөкөйлөштүрүп айтканда – күндөлүк кадыресе – болмушту деле демейде сөзмөр, табиятынан сүрөткер адам жетер жерине жеткирип, көз алдыга элестүү тартып баяндаса, ошол эле окуя-баянды сөзгө чоркок, анды-дөңдү байкабаган адам «келди-кетти, айтты-деди» деген сыяктуу кургак маалымат менен чектелет эмеспи.

Бул жагынан алганда жазуучу романда өзүнүн мурдагы, азыркы турмушту баяндаган чыгармаларында ачылбай келген жүзүн, жаңы мүмкүнчүлүктөрүн ачкан. Тил – интонация эбегейсиз симфония добушу куюлушуп, улам өзгөрүлүп турган сымал сүрөттөлүп жаткан окуяларга, баяндалып жаткан теманын өзгөчөлүктөрүнө жараша бирде калбаат, сараң боекторго, бирде патетикалык бийик пафоско, салтанаттуу маанайга, бирде дал эле кыргыз элинин кылымдардан бери көкүрөгүндө орногон «Көкөй кести» күүсүндө болуп драмалуу-трагедиялуу «ноталарга» өтүп турат [3].

«Көкөй кести» - сөздүн толук маанисинде тарыхый роман. Азыркы учурда санжыра, эскерүү деңгээлинен ары узай албаган эмгектер тарыхый деп жарлык тагалып жаткан шартта бул абдан адилеттүү аныктама болмок. А негизи кеп анын жанрдык аталышында деле эмес, андай болгон күндө да, бул жагдай чечүүчү мааниге ээ болбос» [5].

«Көкөйкестидеги» дагы бир алгылыктуу сапат бул – көркөм романдын реалдуулукка максималдуу жакындыкта берилиши. Жашырбай эле айтып коелу – бизде тарыхый романда жана тарыхый темада жазылган романдар, чыгармалар салты аликүнгө чейин жакшы өнүккөн эмес. Ошондон уламбы, бул багытта жазылган чыгармалардын көбүндө фольклордук критерийлердин негизинде чылгый кызыктуу окуялар, курч жагдай учурлар, конфликт-коллизиялар гана иргелип, тандалып алынып, баяндалууга арзып, калган реалдуу турмуштагы тынч агымдагы, бирок өзүнүн ички мазмунуна чоң социалдык-тарыхый тенденцияларды камтыган демейки турмуш такыр эле болбогонсуп, көз жаздымда калып калат. Ал эми турмуш театр, же роман эмес жана жалаң гана «кызыктуу окуялардан» куралбайт эмеспи. Анда ошол «тихий» күндөрдө, агымдарда, демейки күндөлүк турмушта жаралган чоң окуялардын кыртышы, үрөнү, себеби камтылары эч ким үчүн табышмак

эмес. Чоң конфликтердин жаралыш себептери, шарттары тигил же бул каармандын кыял-жорук, жасаган иштерин негиздеген мүнөзү сыяктуу эле бири-бирине тыгыз байланышкан нерселер экендиги талашсыз» [3].

Романда жогоруда аталган реалдуу тарыхый инсандардын образдары да көркөм ачылган. Белгилүү бир траферат, идеялизациялоо чегинде калбай, автор аларды башка карапайым көптөгөн каармандарынын катарында эле жакшы жана терс сапаттары бар адамдар, ийгилик жана жаңылышуу сыяктуу табигый көрүнүштөрдөн куру калбаган адамдар катары сүрөттөй алган.

Н.В.Гоголь: «Жазуучунун бир гана мугалими болот; ал анын окуучусу», деген эмеспи. Ошол себептен М.Абакировдун чыгармалары да окурмандары тарабынан жогору бааланды.

«Көкөйкести» романынын, китебинин калк аралаган алгачкы кадамдарынан улам дагы бир нерсе ачык баамга урунгандай болду. Көрсө, окурмандар олуттуу, мыкты адабиятка суусап турушкан экен, муктаж тура. Демек, кыргыз адабияты өнбөйт-өспөйт дегенге негизибиз, жүйөбүз жок. Элибиз жазуучулардын жалындуу, жандуу сөздөрүнөн күдөр үзүшө элек», - деп туура белгилеген жазуучу Жумабек Медералиев [5].

Корутунду. Чындыгында, Мелис Абакировдун чыгармалары адамдардын рухий дүйнөсүн тазалоого багытталган чыгармалар. Чыгармаларынын негизинде окурмандардын руханий байлыктарын топтоого мүмкүнчүлүктөрү зор. Мелис Абакиров өзү да : «...Өнөр менен билимди, Теңир өзү даарыган талант менен рухту – эл кызматына жумшоодон өткөн милдет да, сыймык да барбы?! Же руханий канааттануудан ашкан байлык да, сыйлык да барбы?!» - деп айтат.

Албетте, руханий канааттанууга не жетсин. Ошол себептен, адам баласы руханий жан дүйнөсүн тазартса, байытса, ал ошончолук таза, абийирдүү, ыймандуу, маданияттуу жана эң негизгиси Адам деген улуу атты алып жүрө алат.

Адабияттар

1. Абакиров М. Көкөй кести. – Б., 2000
2. Абакиров М. Руханий канааттануудан өткөн байлык жок. //Эркинтоо, 2002, 22-февраль.
3. Апышов М. Өткөн доорго гимн. //Заман Кыргызстан, 2000, 3-ноябрь.
4. Асаналиев К. Бийлик жана адилеттик. //Кыргыз Туусу, 2006, 19-21-сентябрь.
5. Медералиев. Ж «Көкөй кести» - көрөңгөлүү роман . //Эркин тоо, 2000-ж, 17-ноябрь.